

tık belirlenen ücreti değil rayiç ücreti (ecr-i misil) öder. Kira süresinin bitiminden sonra ücret ödenmesinin gerekmediğini ileri süren hukukçular da vardır (bk. Bâz, s. 68). Bu şekilde vefaen satmış olduğu malı bir kira ilişkisiyle tekrar zilyetliğine alan mâlik-satıcı, onu alacaklı-müşterinin izni olmadan başkasına satamaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 317; Kādîhan, *el-Fetâvâ*, II, 165; III, 262; Bedreddin Simâvî, *Câmi' u'l-fuşûleyn*, Kahire 1300, I, 234-247; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IV, 426; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 217; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, IV, 405-423; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, III, 209; Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ*, İstanbul 1257, I, 1310; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), V, 276-281; VI, 522; Hacı Resid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, İstanbul 1327, II, 20-22; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 224-225, 663-667; Senhürî, *Meşâdirü'l-hak*, VI, 94; Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî*, I, 205, 544-547; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idil-fikhîyye*, Beyrut 1403/1983, s. 15-17; Mahmûd Vefâ, *Ebrezû şuveri'l-büyû' il-fâside*, Kahire 1404/1985, s. 65; Bilmen, *Kamus*, VII, 44; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, IV, 485, 514; Mecelle, md. 118, 119; Selim Rüstem Bâz, *Şerhu'l-Mecelle*, Beyrut 1406/1986, s. 67-68.

ABDÜLAZİZ BAYINDIR

BEYÂN

(البيان)

**Belâgat ilminin
bir anlamı değişik yollarla
ifade etmenin usul ve kaidelerinden
bahseden dalı.**

Sözlükte "ortaya çıkmak, açık seçik olmak; açıklamak, anlaşılır hale getirmek" gibi mânalara gelen beyân kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in üç âyetinde geçmekte olup buralarda "ilân etme" (Âl-i İmrân 3/138), "açıklama" (el-Kiyâme 75/19) ve "ifade etme" (er-Rahmân 55/4) anlamlarında kullanılmıştır. "أن من البيان سحر" (İfadenin öylesi vardır ki büyüleyici bir etkiye sahiptir; Buhârî, "Nikâh", 47, "Tıb", 51) hadisinde ise "söz ve ifade" mânasına gelmektedir.

Edebiyat terimi olarak beyân, mânâyı ifadede lafzî açıklığa kavuşturmak için gereken melekeli kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. Bir dilde anlatılmak istenen mânâyı birbirinden farklı açıklık ve nitelikte ifade eden lafızlar vardır. Meselâ bir kimsenin cesur olduğu, "o cesurdur", "o cesarete aslan gibidir", "o aslan gibidir", "o aslandır" sözleriyle anlatılabilir. Birincisi diğerlerinden daha açık ve herkesin

kolayca anlayabileceği bir ifade şekli olmakla beraber hepsinin en zayıfıdır. Sonuncusu ise hepsinden kuvvetli, ancak diğerlerine göre açıklık derecesi en az olanıdır. Beyân ilmi kişiye farklı söz ve usullerle meramını iyi ifade edebilme melekelerini kazandırır. İfadelerdeki güç ve açıklık derecesi teşbih, mecaz, istiare ve kinaye ile değişir. Dolayısıyla beyan ilminin konusunu da bu edebî sanatlar ve farklı ifade yolları teşkil eder. Bu bakımdan bir anlatım aracı sayılan beyan, sözün kullanılış özelliğine göre bazı bölümlere ayrılır. Kelime gerçek anlamında kullanılıyorsa hakikattir. Gerçek anlamı dışında bir anlam ifade ediyorsa mecaz, teşbih ve istiare olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazi anlamda kullanılıyorsa kinaye adını alır.

Beyân ilmi, bir kelimenin gerçek anlamda kullanılması demek olan hakikatle ilgilenmez. Ancak mecazın anlaşılabilmesi için hakikati anlamak gerekir ve bu sebeple hakikat da beyânın konuları arasında yer alır. Meselâ bilinen hayvan kastedilerek "aslan" denirse bu kelime hakiki mânasında kullanılmış olur ve açık olup olmama diye bir şey düşünülmez. Hakikat lugavî (hayvan için söylenen "aslan" gibi), şer'î ("dua" anlamındaki salâtın "namaz" anlamında kullanılması gibi), umumi örfî ("yerde yürüyenler" demek olan dâbbe kelimesinin "binek hayvanı" anlamında kullanılması gibi) ve hususi örfî (ilmî terimler gibi) olmak üzere dört çeşittir. Mecaz, bir kelimenin gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılmasıdır. Ancak kelimenin başka anlamda kullanıldığını gösteren bir karine olması gerekir. Mecaz, gerçek anlam ile mecazi anlamlar arasındaki ilgiye göre mecâz-ı mürsel ve istiare olmak üzere iki kısma ayrılır. Mecâz-ı mürselde gerçek anlam ile mecazi anlam arasında cüz'îlik, küllîlik, sebebiyet ve masdariyet... gibi tam bir ilgi bulunmakla beraber benzerlik yoktur. İstiarede iki anlam arasında benzerlik vardır.

Teşbih, "lafızların, bir şeyin bir vasıfta diğer bir şeyle ortaklığına delâlet etmesi" demek olup müşebbeh, müşebbehün bih, teşbih edatı ve vech-i şebeh olmak üzere dört unsurdan meydana gelir. Her teşbihte bu dört unsurun bir arada bulunması şart değildir. İki veya üçü bulunmayabilir. Müşebbeh, müşebbehün bih ve vech-i şebeh aklî, hissî (duyularla idrak olunan gül ve yanak gibi) ve vehmî (idrak olunamayan, fakat mümkün olsaydı ancak duyular yardımıyla idrak edilebilecek olan, kılıca benzetilen gulya-

bani dişi vb.) olabilir. Ayrıca müşebbeh ile müşebbehün bihin bir veya daha çok olmalarına göre birtakım hususiyetler de tesbit edilmiştir.

Kinaye ise gerçek mânasını düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla bir sözü başka bir mânada kullanma sanatıdır. Meselâ bir kimse hakkında kullanılan "gözü açık" sözü, hem onun gözünün kapalı olmadığına hem de dikkatli, fırsatlardan faydalanmayı bilir, zararın geleceği yeri sezer, kendini şartlara göre ayarlar vasıfta olduğunu ifade eder.

Beyân ilminde ayrıca söz konusu ifade tarzlarından hangisinin daha belîğ olduğu üzerinde durulur ve genellikle mecazın hakikatten, istiarenin teşbihten, kinayenin de açık olarak söylemekten daha belîğ olduğu kabul edilir. Meselâ kinaye ile ifadede anlatılmak istenen şeye bir fazlalık getirilmiş olmaya-çağı gibi normal bir ifadede olmayan bir ispatı kuvvetlendirme özelliği vardır. Meselâ "çok misafiri var" yerine "ocağında külü çoktur" dendiği zaman ikinci cümle birincinin ifade ettiğinden daha fazla misafiri olduğunu göstermez; fakat misafirlere yemek vermek için ocağın çok yakılmasından dolayı külünün çok olacağı düşüncesinden hareketle misafirinin çokluğu anlaşılır ve böylece mâna ayrı bir delil ile kuvvetlendirilmiş olur.

Beyân ilminin gayesi, duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun bir şekilde edebilmek ve edebî eserleri daha iyi anlamaktır.

Düşündüğünü ve dış dünyadan algıladıklarını ifade etme anlamında beyânın ilk insanın yaratılmasıyla başladığı söylenebilir. Duygu ve düşüncelerini en açık ve en güzel şekilde anlatma melekeseine sahip tek canlı, insandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah insanı yarattı, ona beyânı öğretti" (er-Rahmân 55/3-4) denilmektedir. Hatta değişik ifade yollarının daha ilk dönemlerde insana öğretilmiş olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim Kâbil bir kıskançlık sonucunda kardeşi Hâbil'i öldürünce pişmanlık ve çaresizlik içinde ne yapacağını bilmezken Allah'ın gönderdiği bir karganın yeri eşmesinden cesedin gömülebileceğini öğrenmiş, bunun üzerine, "Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup kardeşimin cesedini bile örtemedim" (el-Mâide 5/31) demiştir. Onun bu ifadesinde temsili teşbih ve istiare özellikleri görülmektedir.

Beyân kelimesini terim anlamına en yakın şekilde ilk ele alan Câhiz (ö. 255/

869), *el-Beyân ve't-tebyîn* ile *el-Haye-vân* adlı eserlerinde belâgat konularının ana hatlarını, vasıf ve şartlarını bol misallerle anlatırken beyân ilminin temel unsurlarından olan teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi terimleri de tarif ve izah eder. İbn Kuteybe de (ö. 276/889) *Te'vîlû müşkili'l-Kur'ân* adlı eserinde mecaz, istiare, kinaye ve ta'riz konularını ayrıntılı biçimde incelemiştir. Müberred'in (ö. 285/898) *el-Kâmil*'ine koyduğu "teşbih" bölümü (II, 922-1060), denilebilir ki günümüze kadar her müellifin başvurduğu bir kaynak olmuştur. İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908), Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009) ve İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) gibi âlimler beyân ilminin konularını ve problemlerini de bedîi* konularıyla birlikte incelemişlerdir. Beyânı meânî*den ayrı bir ilim olarak ilk defa ele alıp *el-Fevâ'id ve'l-kalâ'id* adlı eserinde tarifini veren Ebû Mansûr es-Seâlibî'dir (ö. 429/1038). Müellif diğer eserlerinde de (*el-Kinâye ve't-ta'riz*, *el-i'câz*, *Yetîmetü'd-dehr* vb.) meânî ve beyân hakkında önemli tesbitlerde bulunmuş ve güzel tarifler vermişse de konuları ve problemleri üzerinde durmamış, sadece bol ve orijinal örnekler vermiştir. Abdülkâhîr el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) *Esrârü'l-belâğa* adlı kitabının hemen hemen hepsini beyân ilmine hasretmiş olmakla birlikte eserine "beyân" ismini vermez; beyân, fesahat ve belâgat kelimelerini birbirine yakın anlamlarda kullanır. Hatta beyâna ait bazı meselelerin bedîin alanına girdiğini söyler (s. 371).

Ebû Mansûr es-Seâlibî'den sonra beyânın müstakil bir ilim olduğunu söyleyen ikinci âlim Zemahşerî'dir (ö. 538/1144). *Esâsü'l-belâğa* adlı eseriyle (s. 7-8) *el-Keşşâf* adlı tefsirinde (I, 16) beyândan müstakil ilim olarak bahsetmektedir. Zemahşerî, Kur'an-ı Kerim'deki üslûp ve mâna inceliklerini meânî ve beyân ilimlerini bilen kimselerin anlayabileceğini ifade ettikten sonra beyân âlimlerine atıflarda bulunur. Teşbih, istiare, mecaz ve kinayenin bütün çeşitlerine şairlerden de örnekler vererek (*el-Keşşâf*, I, 190-214) işaret eder. Bu sebeple denilebilir ki beyân ilminin konuları Zemahşerî tarafından en geniş şekilde ele alınmıştır. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Cürcânî ile Zemahşerî'nin tesbitlerine dayanarak beyân ilminin bütün konularını çeşitli bölümlerle *Nihâyetü'l-îcâz* adlı eserinde sistemleştirmiştir.

Konuları ve tarifleri en ince ayrıntılarına kadar tesbit edilen bu ilmin belâ-

gattaki yerini belirleyen ve onu eserin ikinci kısmında ele alan Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'dir (ö. 626/1229; bk. *Miftâhu'l-ûlûm*, s. 156). Hatîb el-Kazvîni ise (ö. 739/1338) *et-Telhîş* ve onun şerhi olan *el-İzâh* adlı eserlerinde Sekkâkî'yi kendi tertip ve sistemi içinde hülâsa ve şerhetmiştir. Gerek *et-Telhîş*'in gerekse Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından bu esere şerh olarak yazılan *el-Muṭavvel* ve *Muḥtaşarü'l-Muṭavvel* adlı eserlerin İslâm âleminin kültür merkezlerinde ders kitabı olarak okutulması, bu metodun yaygınlaşmasını ve yerleşmesini sağlamıştır.

Hatîb el-Kazvîni'nin eserlerinden sonra belâgat ilimleri diğer birçok ilimde olduğu gibi bir duraklama dönemine girmiştir. Bu dönemden sonra müstakil eserler yerine şerh ve hâşiye dönemi başlamıştır. Bilhassa Kazvîni'nin *et-Telhîş* ve *el-İzâh*'ı etrafında yüzlerce şerh, hâşiye ve muhtasar kaleme alınmış, bunlar da çeşitli İslâm ülkelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (beyânla ilgili eserler için bk. BEDİ').

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "byn" md.; Buhârî, "Nikâh", 47, "Tıb", 51; Aristio, *Fennü's-si'ir* (trc. Mettâ b. Yûnus el-Kunnâ, nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1973, s. 91; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, IV; a.mlf., *Kitâbü'l-Hayevân*, I-VII; İbn Kuteybe, *Te'vîlû müşkili'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 103-135, 256; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, II, 922-1060; Seâlibî, *er-Resâ'il* (Nesrû'n-nâzm, *el-Fevâ'id ve'l-kalâ'id*, *el-Kinâye ve't-ta'riz*), Beyrut, ts.; a.mlf., *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1375/1956, I-IV; a.mlf., *et-Tevfik li't-telfik* (nşr. İbrâhim es-Sâlih), Dimaşk 1403/1983; Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954; a.mlf., *Dela'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1984; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), I, 16, 190-214; a.mlf., *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1965, s. 7-8; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fi dirâyeti'l-i'câz* (nşr. Bekrî Şeyh Emîn), Beyrut 1985; Sekkâkî, *Miftâhu'l-ûlûm*, Kahire 1356/1937; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, İstanbul 1312; a.mlf., *el-İzâh fi'ulûmi'l-belâğa*, Kahire, ts., I-II; Tibî, *et-Tibyân fi ilmi'l-meânî ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye), Beyrut 1407/1987; Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed, *et-Tirazü'l-muṭavvelin li-esrârü'l-belâğa*, Beyrut 1402/1982, I-III; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, İstanbul 1309; İsmâüddin el-İsferâinî, *el-Eṭval*, İstanbul 1284, I-II; Şevki Dayf, *el-Belâğa: tetavvür ve târîh*, Kahire 1965; Abdülazîz Atîk, *Fi Târîhi'l-belâgati'l-Arabiyye*, Beyrut, ts.; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Târîhu'ulûmi'l-belâğa ve't-ta'rif bi-ricalihâ*, Kahire 1369/1950; TA, VI, 266-268; G. E. von Grunbaum, "Bayân", *El'* (İng.), I, 1114-1116; J. T. P. de Bruijn, "Bayân", *Elr.*, III, 877-878.

BEYÂN

(البيان)

Mânadaki kapalılığı giderip ona muhatabın anlayacağı biçimde açıklık kazandırmayı veya hükümlerin Allah tarafından açıklanış keyfiyetini ifade etmek üzere kullanılan fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "açık seçik olmak" ve "açıklamak" mânalarına gelen beyân, terim olarak da sözlük anlamı ile paralellik gösteren bir muhtevaya sahiptir. Buna göre beyân, "Mânadaki kapalılığı giderip ona muhatabın anlayacağı biçimde açıklık kazandırmaktır". Bununla birlikte açıklama işine mi, açıklama vasıtasına mı, yoksa açıklamadan elde edilen sonuca mı beyân deneceği hususu usulcüler tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmanın tabii uzantısı olarak usulcüler, "maksadın açıklanması"nı veya "araştırılan sonuca doğru bir biçimde ulaştırılan delil"i yahut "delilden elde edilen bilgi veya sonuc"u esas alan beyân tarifleri vermişlerdir. İmam Şâfiî ve Hanefî usulcülerin çoğunluğu "maksadın açıklığa kavuşturulması"nı (izhâr) esas almışlardır. Abdülazîz el-Buhârî, bazı Hanefî usulcüler ve Şâfiîler'in çoğunluğu tarafından beyânın "maksadın açıklığa kavuşması" (zuhûr) şeklinde anlaşıldığını belirtmekte, fakat bu anlayışın sakıncalı sonuçlara yol açabileceğini savunmaktadır (*Keşfü'l-esrâr*, III, 104-105).

Günümüze ulaşan fıkıh usulü eserleri içinde kronolojik açıdan ilk sırayı tutan *er-Risâle* adlı eserinde Şâfiî beyân konusunu geniş bir biçimde ele almıştır. Şâfiî burada beyânı, temelde birleşen, fakat ayrıntıda farklılıklar taşıyan anlamları topluca ifade eden bir terim (ism) olarak nitelendirir. Ona göre beyânın bu anlamlarının ortak noktası, Allah'ın kelâmına muhatap olanlar için bir açıklama teşkil etmesidir. Daha sonra Şâfiî beyânı, hükümlerin açıklanış keyfiyeti bakımından tasnife tâbi tutar. Bu tasnifin özetini verirken (*er-Risâle*, s. 21-22) dört grup beyândan söz ederse de ardından bunları ayrı ayrı açıkladığı sırada birinci grubu iki ayrı çeşit olarak inceler ve böylece beyânı beş bab altında ele alır.

Şâfiî'nin bu açıdan yaptığı tasnife göre beyânın beş çeşidi şunlardır: 1. Kur'an nassı ile yapılan beyân. Farzları ve haramları ayrıntıya girmeden mücmel olarak (meselâ namazın farz olduğunu, domuz eti yemenin haram olduğunu) bildi-